

University of Tehran Press

Environmental

Hazards

Management

Iranian Hazardology Association
Online ISSN: 2383-0530

Home Page: <https://jhsci.ut.ac.ir>

Analysis of the Risks of the Developments in Syria in 2024 on Iran

Ebrahim Barzegar^{1*} | Abdolreza Alishahi²

1. Corresponding Author, Department of Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. Email: Barzegar@atu.ac.ir
2. Department of Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. Email: Abdolreza_alishahi@atu.ac.ir

ARTICLE INFO

Article type:
Research Article

Article History:
Received 08 January 2025
Revised 10 February 2025
Accepted 18 February 2025
Published 14 March 2025

Keywords:
Bashar al-Assad fall,
Becoming Syrian,
Movement and counter-movement,
Iran,
Syria.

ABSTRACT

Syria has been one of the most important centers of developments in the Middle East in recent years. The developments in this country in the domestic, regional and international dimensions have had a tremendous impact on the set of political and security events in the Middle East, such that the country became a hotbed for the emergence and expansion of terrorist activities shortly after the Islamic Awakening or Arab Spring. On the one hand, the logistical support of the Islamic Republic of Iran and Russia's supportive behavior led to the relative decline of ISIS and other terrorist groups in Syria, which seemed to be a factor in the survival of the Assad government, but in December 2024, the Assad government again faced a wide range of internal protests and fell in just 11 days. An important issue in this regard is the examination of two very important issues. First; a realistic analysis of the speed and acceleration of the fall of the Assad government and second; generalization of this situation to the allied governments of Syria such as the Islamic Republic of Iran (the Serialization of Iran). Accordingly, the authors' goal in this study is to first provide a solid and reasoned answer to the question of why the Syrian government collapsed in an astonishing eleven-day period, and secondly to address the environmental, value, and psychological risks of this issue for the Islamic Republic of Iran. In both sections, objective evidence and documents are presented. Understanding its possible risks for Iran depends on what and how the process of collapse in Syria was, so that the similarities, differences, and distinctions between the two societies and governments in Syria and Iran can be understood. In the fall of the Syrian government, countless movements and countermovement's have accumulated, each of which has contributed to its final outcome, namely collapse. In the second section, the authors, while studying the future of the developments in Syria, examine its psychological and environmental risks for Iran, and the authors' findings and assessment are that the scenario of these risks is assessed as having a low probability.

Cite this article: Barzegar, E. & Alishahi, A. (2025). Analysis of the Risks of the Developments in Syria in 2024 on Iran. *Environmental Hazards Management*, 11 (4), 355-366. DOI: <http://doi.org/10.22059/jhsci.2025.390012.866>

© The Author(s). **Publisher:** University of Tehran Press.
DOI: <http://doi.org/10.22059/jhsci.2025.390012.866>

1. Introduction

One of the countries in the Middle East that has a very high strategic importance is Syria. Due to its extensive strategic alliance with the Islamic Republic of Iran and Russia, this country has always been threatened by the United States, Israel and Turkey from geopolitical, nationalist and security aspects. The presence of the Kurdish democratic forces, the closer proximity of the Islamic Republic of Iran to the borders of Israel and the oil resources all from Syria have created an important and influential focus. For this reason, at the beginning of the Islamic Awakening or Arab Spring, Syria was one of the areas of widespread protest. Regardless of the success of the Islamic Awakening or Arab Spring in achieving democracy in the Middle East, which is beyond the scope of the current article, a very important issue is to examine the two issues of the intensification of popular protests against the Assad

government and the successful process of the Assad government in surviving and relatively repelling the threats of terrorist groups such as ISIS and Al-Nusra. Regarding the first issue, Syria has faced a wide range of economic, ethnic, political and power structure distribution problems. The reality is that despite having an organized army inherited from his father, Hafez al-Assad, the Assad government has largely failed to resolve economic problems, the distribution of power, and the rights of citizens. In addition, the extensive logistical, military, and economic support from countries such as Turkey, Saudi Arabia, Israel, and the United States for groups opposing Assad quickly turned the country into the center of war in the Middle East. Such a major event put the Assad government on the verge of collapse, just like some traditional and conservative regimes in the region such as Mubarak in Egypt and Gaddafi in Libya, but the entry and support of the Islamic Republic of Iran and Syria moderated tensions in the country and reduced the threats of ISIS and al-Nusra in Syria for a while. With the subsiding of the protests in Syria and the relative decline of ISIS and other terrorist groups in the country, it seemed that the Assad government would move the situation in Syria towards stability by adopting and implementing some strategic policies in the political-economic fields and gaining the relative satisfaction of the opposition, but the reality is that the Assad government continues to face major challenges in many military, security, economic and political issues and has failed to implement reforms. Accordingly, this time, the terrorist group Tahrir al-Sham (HTS), led by Abu Muhammad al-Julani, attempted to consolidate the aforementioned group in a short period of time and succeeded in overthrowing the Assad government in a period of eleven days. The main issue of the current research is focused on examining two important issues. First; examining why and how the Assad government fell in a short period of time. This issue, apart from being very surprising, requires in-depth discussion and investigation. Second; Can the process of the Assad government's fall be generalized among its strategic allies, especially the Islamic Republic of Iran? The theoretical framework of movement and counter-movement in politics is the guiding theory of this paper. In this framework, it is assumed that political developments are the result and accumulation of a series of movements and counter-movements of aligned and conflicting actors and agents, which, for example, lead to the preservation of Bashar al-Assad in 2011 and, conversely, to his fall in 2024. Although this seems sudden and rapid on the surface, it is the result of the accumulation of many movements and counter-movements that ultimately lead to the meta-movement of collapse.

2. Materials and methods

This research method is a combination of descriptive-analytical methods and interviews. The method of collecting information is documentary, followed by discussions with about twenty experts and analysis by the authors. Due to the surprise of the events and their speed, it is still necessary to use tacit knowledge that is in the minds of experts and has not yet had the opportunity to be converted into explicit knowledge and written books and articles.

3. Discussion and results

In explaining the set of reasons that resulted in the fall of the Assad government, the current article discussed and examined 23 reasons, and in the second part, the consequences of this issue and its risks for the Islamic Republic of Iran system were discussed and examined. In fact, the focus of assessing Iran's environmental, value, and psychological risks in the developments of the fall of the Syrian government has been the subject of this article. For this purpose, it was necessary to examine the movements and counter-movement's accumulated during the past decade in Syria in order to clarify the numerous reasons for the fall of the government. These reasons show that although the speed of the fall was apparently surprising; but considering this process, it seems to be expected. In fact, this series of reasons mentioned makes ambiguities and hidden cases observable and explains. Considering this process, the Syrianization of Iran in the current situation is not possible, and in fact, from here, the second part of the research, namely its reflection on Iran, has been addressed. In terms of objective factors, there are many differences and distinctions between Syria and Iran. The opposition's attempt to "make sense" and make the process of Syriacization in 2024 conceivable is a futile attempt.

4. Conclusion

The Islamic Awakening or Arab Spring refers to a series of protest movements in the Arab world during which many countries in the region faced political and security developments resulting from popular protests. In the meantime, the waves of protests quickly spread from North Africa to West Asia, and after the fall of the Ben Ali governments in Tunisia, Gaddafi in Libya, and Mubarak in Egypt, many conservative Arab countries in the Middle East also faced potential threats regarding the fall of their governments. The Bashar al-Assad government in Syria also faced a heavy spectrum of domestic protests, and in a short time, the country became the center of the Golan of terrorist groups. Despite the emergence and strength of terrorist groups such as ISIS, Al-Nusra, and Tahrir al-Sham, the Assad government, with the extensive support of the Islamic Republic of Iran and Russia's supportive behavior, was able to ensure its survival. However, due to reasons such as the lack of effective reforms, deep social divisions, and widespread weakness in intelligence and military forces, the scope of dissatisfaction in Syria deepened again, and a short time later, the Takfiri terrorist group Tahrir al-Sham, led by Abu Muhammad al-Julani, once again brought about the fall of the Assad government in a short period of time.

References

- Alishahi, A., Forouzan, Y., & Masoudnia, H. (2019). The Features of Sadr's Pan-Shiism in the Post-ISIS Iraq. *Iranian Research letter of International Politics*, 7(2), 193-216.
- Elhami, A., Kavandi Kateb, A., & Jalali Rad, M. S. (2024). Analyzing the military movements of the Zionist regime in the region of Southwest Asia after the Syrian crisis. *Journal of Islamic Awakening Studies*, 13(2), 77-106.
- Nejat, A. (2017). *The Syrian Crisis and Regional Actors*. Tehran: Abrar Moaser.
- Rafieibasiri, M., Javdanimoqadam, M., & Kiani, D. (2023). Assessing the role of the Islamic Republic of Iran in the Syrian Crisis in the light of the principles of governance and intervention in world politics and international law. *Defense Policy*, 32(124), 11-38.
- Safavi, Y. (2021). *Geopolitics and Geostrategy of the Islamic World*. Tehran: Samt.

تحلیل مخاطرات تحولات ۲۰۲۴ سوریه برای ایران

ابراهیم برزگر*^۱ | عبدالرضا عالیشاهی^۲

۱. نویسنده مسئول، استاد گروه علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران. رایانامه: Barzegar@atu.ac.ir

۲. گروه علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران. رایانامه: Abdolreza_Alishahi@atu.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

سوریه از مهم‌ترین کانون‌های تحولات منطقه خاورمیانه در سال‌های اخیر بوده است. تحولات این کشور در ابعاد داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی، تأثیری شگرف بر مجموعه رویدادهای سیاسی، امنیتی خاورمیانه نهاد؛ به‌نحوی که این کشور در اندک زمانی پس از بیداری اسلامی یا بهار عربی، جولانگاه ظهور و بسط فعالیت‌های تروریستی شد. از سوی دیگر، حمایت‌های لجستیکی جمهوری اسلامی ایران و رفتارهای حمایتی روسیه، به افول نسبی داعش و دیگر گروه‌های تروریستی در سوریه منتهی شد که به نظر می‌رسد این موضوع عامل بقای دولت اسد باشد؛ اما در دسامبر ۲۰۲۴ دولت اسد مجدداً با دامنه گسترده‌ای از اعتراضات درونی مواجه شد و تنها در یازده روز سقوط کرد. مسئله مهم در این میان، بررسی دو موضوع بسیار مهم است. نخست، تحلیلی واقع‌بینانه از سرعت و شتاب سقوط دولت اسد و دوم، تعمیم این وضعیت به دولت‌های متحد سوریه همچون جمهوری اسلامی ایران (سوریه‌ای شدن ایران). بر این اساس، هدف نویسندگان در پژوهش حاضر آن است تا ۱. به چرایی سقوط دولت سوریه در دامنه زمانی شگفت‌آور یازده‌روزه پاسخی متقن و مستدل ارائه کنند؛ ۲. به مخاطرات محیطی و ارزشی و روان‌شناختی این موضوع بر جمهوری اسلامی ایران بپردازند. در هر دو بخش شواهد و مدارک عینی ارائه می‌شود. فهم مخاطرات احتمالی برای ایران منوط به فهم چیستی و چگونگی فرایند سقوط در سوریه است تا بتوان شباهت‌ها، تفاوت‌ها و تمایزات دو جامعه و دولت در سوریه و ایران را درک کرد. در سقوط دولت سوریه حرکت‌ها و ضدحرکت‌های بی‌شماری انباشته شده است که هر یک سهمی در پیامد نهایی آن یعنی فروپاشی داشته است. در بخش دوم نویسندگان ضمن آینده‌پژوهی تحولات سوریه، مخاطرات روان‌شناختی و محیطی آن را بر ایران بررسی کرده و سناریوی این مخاطرات را دارای احتمال کم ارزیابی کرده‌اند.

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ‌های مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۱۹

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۱/۲۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۳۰

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۲/۲۴

کلیدواژه:

ایران،

حرکت و ضد حرکت،

سقوط بشار اسد،

سوریه،

سوریه‌ای شدن.

استناد: برزگر، ابراهیم و عالیشاهی، عبدالرضا (۱۴۰۳). تحلیل مخاطرات تحولات ۲۰۲۴ سوریه برای ایران. *مدیریت مخاطرات محیطی*، ۱۱ (۴)، ۳۶۶-۳۵۵.

DOI: <http://doi.org/10.22059/jhsci.2025.390012.866>

© نویسندگان ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

DOI: <http://doi.org/10.22059/jhsci.2025.390012.866>

مقدمه

خاورمیانه به سبب دو مؤلفه مهم انرژی و مسائل ایدئولوژیکی همواره از کانون‌های مهم تنش، بحران، ناامنی و جنگ بوده است. از یک سو، منابع غنی انرژی عاملی مهم برای نفوذ و حضور قدرت‌های بین‌المللی در این منطقه بوده و از سوی دیگر، مجموعه ایدئولوژی‌های موجود در این منطقه (اسلام سنتی، اسلام شیعی، اسلام اخوانی و صهیونیسم) تنش‌های سیاسی-امنیتی گسترده‌ای را در این منطقه ایجاد کرده است [۲۶]. به همین سبب بیشتر کشورهای منطقه به سوی رقابتی شدن و ائتلاف گسترده نظامی-امنیتی-سیاسی سوق یافته‌اند. برای مثال، بسیاری از کشورهای عربی خلیج فارس و اسرائیل در راستای بقای خود به ائتلاف راهبردی نظامی با قدرت‌های بین‌المللی همچون ایالات متحده مبادرت و برخی دیگر از کشورها به ائتلاف منطقه‌ای اقدام کرده‌اند [۱۰]. پیامد مهم چنین رقابت گسترده‌ای در منطقه، در گام نخست به میلیتاریزه شدن منطقه و رقابت گسترده تسلیحاتی و در گام بعد به تشدید تنش‌های ژئوپلیتیکی-سیاسی-امنیتی منتهی شده است [۲۸].

سوریه یکی از کشورهای منطقه خاورمیانه است که از اهمیت بسیار زیاد راهبردی برخوردار است. این کشور به سبب ائتلاف راهبردی گسترده با جمهوری اسلامی ایران و روسیه، همواره از ابعاد ژئوپلیتیکی، ناسیونالیستی و امنیتی با تهدید آمریکا، اسرائیل و ترکیه مواجه بوده است. حضور نیروهای دموکراتیک کرد، نزدیکی بیش از پیش جمهوری اسلامی ایران به مرزهای اسرائیل و منابع نفتی همگی از سوریه، کانونی مهم و اثرگذار ایجاد کرده است [۲]. به همین سبب در اوان بیداری اسلامی یا بهار عربی، یکی از مناطق مورد اعتراض گسترده سوریه بوده است. فارغ از موفقیت‌آمیز بودن بیداری اسلامی یا بهار عربی در تحقق دموکراسی در خاورمیانه که خارج از حوصله نوشتار کنونی است، موضوع بسیار مهم، بررسی دو موضوع تشدید اعتراضات مردمی علیه دولت اسد و نیز روند موفقیت‌آمیز اقدام کردن دولت اسد در بقا و دفع نسبی و حدودی تهدید گروه‌های تروریستی-تکفیری همچون داعش و النصره بوده است. در خصوص موضوع نخست، سوریه با دامنه گسترده‌ای از مشکلات اقتصادی، قومیتی، سیاسی و توزیع بافت قدرت مواجه بوده است. واقعیت این است که دولت اسد به‌رغم برخورداری از ارتش سازمان‌یافته‌ای که میراث پدرش است، در حل و فصل مشکلات اقتصادی، توزیع قدرت و حقوق شهروندان تا حد زیادی ناموفق بوده است [۱۳]. در کنار این موضوع، حمایت‌های گسترده لجستیکی، نظامی و اقتصادی کشورهایی همچون ترکیه، عربستان سعودی، اسرائیل و آمریکا از گروه‌های مخالف اسد، در اندک زمانی این کشور را کانون جنگ در خاورمیانه کرد [۲۱]. چنین رویداد مهمی، دولت اسد را بسان برخی از رژیم‌های سنتی و محافظه‌کار منطقه همچون مبارک در مصر و قذافی در لیبی در آستانه سقوط قرار داد، اما حمایت جمهوری اسلامی ایران از سوریه، تنش‌ها را در این کشور تعدیل کرد و تهدیدهای داعش و النصره را برای مدتی در سوریه کاهش داد. با فروکش کردن جریان اعتراضات در سوریه و زوال نسبی داعش و دیگر گروه‌های تروریستی در این کشور، به نظر می‌رسد دولت اسد با اتخاذ و اجرای برخی سیاست‌های راهبردی در حوزه‌های سیاسی-اقتصادی و جلب رضایت نسبی مخالفان، شرایط سوریه را به سوی ثبات سوق دهد؛ اما واقعیت این است که دولت اسد همچنان در بسیاری از مسائل نظامی، امنیتی، اقتصادی و سیاسی با چالش‌های عمده‌ای مواجه بود و در اعمال اصلاحات روندی ناموفق را طی کرد. بر این اساس، این بار گروه تروریستی-تکفیری تحریرالشام به رهبری ابومحمد الجولانی در زمانی کوتاه قوام یافت و در یازده روز موفق به سقوط دولت اسد شد.

مسئله اصلی پژوهش کنونی معطوف به بررسی دو موضوع مهم است. نخست، بررسی چرایی و چگونگی سقوط دولت اسد در دامنه زمانی کوتاه؛ موضوعی که گذشته از شگفتی زیاد، به بحث و بررسی عمیق نیاز دارد. دوم، آیا می‌توان روند سقوط دولت اسد را به متحدان راهبردی آن به‌ویژه جمهوری اسلامی ایران تعمیم داد؟ قالب نظری حرکت و ضد حرکت در سیاست، نظریه راهنمای این نوشتار است. در این قالب فرض آن است که تحولات سیاسی حاصل و برآیند و انباشت سلسله حرکت‌ها و ضدحرکت‌های بازیگران و کارگزاران همسو و متعارض است که برای مثال به حفظ بشار اسد در سال ۲۰۱۱ و برعکس به سقوط وی در سال ۲۰۲۴ می‌انجامد. این امر ناگهانی و سریع به نظر می‌رسد، اما حاصل انباشت حرکت‌ها و ضدحرکت‌های زیادی است که در نهایت به فراحرکت سقوط انجامیده است.

روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش حاضر، تلفیقی از روش‌های توصیفی-تحلیلی و نیز مصاحبه است. روش جمع‌آوری اطلاعات از نوع اسنادی بوده و در ادامه با گفت‌وگو با حدود بیست تن از صاحب‌نظران، تحلیل نویسندگان صورت پذیرفته است. به دلیل ناگهانی بودن حوادث و شتاب آنها، باید از دانش ضمنی استفاده کرد که در ذهن کارشناسان است و هنوز به دانش صریح و کتاب و مقاله تبدیل نشده است.

یافته‌های پژوهش

همان‌گونه که در ابتدای پژوهش بحث شد، هدف اصلی نوشتار کنونی بررسی دو موضوع مهم است. نخست، بررسی دلایل سقوط دولت اسد و دوم، تعمیم این وضعیت به دولت‌های متحد سوریه همچون جمهوری اسلامی ایران (سوریه‌ای شدن ایران). در بخش نخست براساس یافته‌های پژوهش به بررسی و تحلیل مجموعه دلایلی که سبب سقوط دولت شد خواهیم پرداخت.

دلایل سقوط دولت بشار اسد

۱. تحولات ۲۰۱۱ و جنگ داخلی در سوریه، سرانجام به تسلط بشار اسد بر داعش و دیگر گروه‌های تکفیری و اپوزیسیون انجامید و گروه‌های تکفیری و شورشی یکی پس از دیگری از نقاط مختلف شهری و غیرشهری به‌طور مسالمت‌آمیز با اتوبوس‌های سبز به منطقه ادلب منتقل شدند؛ اما وقتی که ارتش سوریه خواست آنها را در آن منطقه مورد هدف قرار دهد، اردوغان وارد شد و آن را خط قرمز خود تعریف کرد و به این ترتیب استخوان لای زخم گذاشته شد. در نهایت با وساطت سه کشور ایران، روسیه و ترکیه و نماینده سازمان ملل پیمان آستانه در سال ۲۰۱۷/۱۳۹۵ شکل گرفت [۲۲] که یکی از نتایج آن، تفکیک و جداسازی مشخص دو تشکل جبهه النصره و داعش از مخالفان سیاسی بود و به این ترتیب بحران هفت‌ساله سوریه موقتاً به فراحرکت موقت رسید و آتش‌بس برقرار شد؛

۲. اجلاس آستانه هفت دور ادامه یافت که آخرین دور آن در اواخر تیرماه ۱۴۰۱ در تهران با حضور رؤسای جمهور سه کشور روسیه ترکیه و ایران برگزار شد. مقایسه و آگاهی از آن بر احساس «محرومیت نسبی» مردم می‌افزود؛

۳. انحلال بسیج مردمی یا نیروهای دفاعی مردمی یکی از دیگر دلایل سقوط سوریه بود. این نیروها نقشی بسیار تعیین‌کننده در تحکیم موقعیت دولت سوریه داشتند. این نیرو به ابتکار ایران و سردار همدانی و سردار سلیمانی تشکیل شده بود و حدود یکصد هزار نفر برآورد می‌شد [۱۵]، اما بعد از پایان جنگ داخلی در سال ۲۰۱۷ ابتدا به بیست هزار نفر کاهش یافت و سپس به‌طور کلی منحل شد و به این ترتیب دولت سوریه یکی از پایه‌های اقتدار خود را به دست خود از بین برد؛

۴. «رسانه» نیز از جمله دلایل سقوط دولت سوریه بود. در کنار عوامل گفته‌شده، رسانه نیز اثر تعیین‌کننده‌ای داشت. شبکه قطری الجزیره و تا حدودی شبکه العربیه عربستان تأثیر زیادی در تحولات سوریه داشتند [۱۱]. برای مثال تعدادی از عوامل نفوذی آنان در میدانی از شهر حلب جمع شدند و پایکوبی کرده و تصرف شهر را اعلام کردند. درحالی که هیچ‌گونه خبری از حضور مخالفان نظامی در شهر نبود؛ ولی شبکه‌های خبری و اجتماعی با پخش این اخبار کذب، در عمل، کار چند لشکر نظامی را انجام دادند [۱۲]. همواره بین واقعیت و تصور از واقعیت، شکاف وجود دارد و انسان‌ها و تحولات سیاسی بر مبنای تصور از واقعیت و نه خود واقعیت‌ها، ادراک‌سازی و تصمیم‌گیری می‌کنند. رسانه‌ها با تصویرسازی از واقعیت در تحولات سوریه تأثیر مهمی داشتند [۴]؛

۵. دولت سوریه در طول جنگ ۲۰۰۳-۱۴۰۲ اسرائیل با حماس و حزب‌الله با ایران همراهی لازم را نداشت. دولت سوریه از همراهی حماس با مخالفان در جنگ داخلی ۲۰۱۱ رنجیده‌خاطر بود و فراتر از آن مدت‌ها بود که در مواجهه با اسرائیل، دغدغه ملی خود را دنبال می‌کرد و چندان دغدغه احقاق حقوق مردم فلسطینی را آن‌گونه که ایران دنبال می‌کند، نداشت. بنابراین هریک مسیر خود را طی می‌کرد؛

۶. دولت سوریه از مدت‌ها قبل از سوی دولت‌هایی چون امارات و عمان و برخی کشورهای عربی به فاصله‌گیری از ایران تشویق می‌شد [۱۸] و اسد نیز فریب وعده‌های اقتصادی آنان را خورد. آنها کوشیدند تا راه سوریه را از راه ایران جدا کنند؛

۷. دولت سوریه در طول جنگ ۲۰۰۳-۱۴۰۲ با اسرائیل، در قبال حملات بی‌شمار و حتی هفتگی اسرائیل به فرودگاه حلب، دمشق و سایر قرارگاه‌های نظامی خود یا ایران به‌طور کامل منفعلانه عمل می‌کرد و حتی یک بار از حرکت تهاجمی استفاده

نکرد. این کار حتی از لحاظ روان‌شناسی سیاسی در تزریق احساس حقارت و خدشه‌دار شدن غرور ملی ارتش سوریه نقش بسیار مخربی داشت؛

۸. گزارش‌های مکرر و تأیید نشده‌ای از خیانت برخی از عوامل سوری مبنی بر افشای محل سرداران و مستشاران نظامی ایران و مراکز و پایگاه‌های نظامی ایران در سوریه به اسرائیل ارائه شده است. اینها نشان می‌دهد که چرا ایران نخواست یا نتوانست رژیم سوریه را نجات دهد؛

۹. در فاصله ۱۳۹۵/۲۰۱۷ تا ۱۴۰۳/۲۰۱۵ میان اسد و مخالفان منطقه ادلب همواره به صورت حرکت پینگ‌پنگی زدوخوردهایی ادامه داشت، اما به تغییرات ساختاری منتهی نشد؛

۱۰. جولانی که ابتدا از سوی سازمان القاعده مسئولیت داشت بعدها در سال ۲۰۱۳ رهبر جبهه النصره به‌عنوان یک گروه مستقل از القاعده شد [۲۶]. او در سال ۲۰۱۶ نام تشکیلات خود را به تحریرالشام تغییر داد. موضوعی که به تحولات روحی و انعطاف مستمر او اشاره دارد؛

۱۱. سرانجام در ۷ آذر ۱۴۰۳ / ۲۷ نوامبر ۲۰۲۴ گروه‌های مخالف دولت سوریه به رهبری تحریرالشام با همراهی ترکیه و گروه‌های هوادار ترکیه به ارتش سوریه حمله کردند و ظرف یازده روز دمشق سقوط کرد. آنان با هیچ «ضدحکومت چشمگیری» از سوی ارتش سوریه و حامیان منطقه‌ای آن روسیه و ایران مواجه نشدند. همین می‌تواند یکی از دلایل سقوط سریع رژیم سوریه باشد. سیاست چرخه‌ای استمراری از حرکت و ضدحکومت است؛

۱۲. یکی از ارکان تحلیل حرکت و ضدحکومت، «همراهان» است. بشار اسد در انتخابات ۲۰۲۱ حدود ۹۵ درصد از آرای شرکت‌کنندگان را به خود اختصاص داد. بر فرض صحت این انتخابات، سخن این است که این حمایت و حامیان چرا مقاومتی در قبال مخالفان اسد در سال ۲۰۲۴ انجام ندادند؟ پاسخ اولیه می‌تواند ریزش حمایت مردمی در بازه زمانی سیزده‌ساله بعد از سرکوب داعش تا زمان سقوط در سال ۲۰۲۴ باشد؛

۱۳. ایران و روسیه در سوریه به دلیل وجود دشمن مشترک (داعش)، وحدت مسیر و حرکت داشتند. ایران از زمین و روسیه از آسمان در سرکوب داعش و مخالفان اسد عمل می‌کردند [۱۹]. این دو کشور در آن مقطع «منافع مشترک، هدف مشترک و دشمن مشترک» داشتند؛ اما بعد از «تثبیت موقت» نظام اسد، روسیه و ایران، هدف و مسیر متفاوت خود را انتخاب کردند و از هم فاصله گرفتند و حرکت‌های آنها همپوشانی نداشت و تضاد منافع، اهداف و حرکت‌ها رفته‌رفته آشکارتر شد. هدف ایران تقابل با اسرائیل بود و سوریه را مجرای برای تجهیز استمراری حزب‌الله می‌دید؛ اما روسیه، سوریه را برای اهداف مدیترانه‌ای و آفریقایی خود تعریف می‌کرد و به هیچ‌وجه تقابل با اسرائیل را پیگیری نمی‌کرد. بنابراین دو حرکت همسوی ایران و روسیه از ۲۰۱۱ به بعد به دو حرکت رقیب و متضاد و متعارض تبدیل شده بود؛

۱۴. اسد ابتدا میان دو متحد خود و حرکت‌های متعارض آنها دچار حیرت بود، اما به مرور زمان، اسد جانب روسیه را گرفت و در حرکتی تدریجی و نامحسوس از ایران فاصله گرفت. بی‌واکنشی اسد و سوریه در جریان بحران غزه و لبنان و حتی در قبال حملات مستمر به مواضع سوریه گواه این رویکرد است؛

۱۵. حرکت برخی کشورهای عربی مانند امارات و اردن برای جذب اسد به سوی خود و ایجاد دوراهی و فاصله میان ایران و سوریه نیز دخیل بود [۱]. فاصله‌گیری تدریجی اسد از ایران، ناشی از فشار تحریم‌های اقتصادی موسوم به سزار، مشوق‌ها و وعده‌های کشورهای عربی، نگاه متفاوت وی به بحران یکساله غزه و حزب‌الله با اسرائیل و تعارض منافع روسیه و ایران در سوریه بود [۳]. در این میان نقش ترکیه و حمایت از شورشیان ادلب را نیز باید مدنظر قرار داد؛

۱۶. طبق قرار اجلاس آستانه و وعده‌های بشار اسد قرار بود بعد از سرکوب داعش در سال ۲۰۱۷، اصلاحات دموکراتیک و مردمی در سوریه انجام گیرد و به حکومت تک‌حزبی بعث پایان داده شود؛ اما علی‌رغم توصیه‌های مکرر ایران، این کار انجام نگرفت [۵].

۱۷. دچار شدن به بطالت رفتاری؛ به این معنا که نیروی نظامی سوریه به دلیل حمایت هوایی روسیه و حمایت زمینی حزب‌الله، مستشاران ایرانی و تیپ فاطمیون و نیروی دفاع وطنی و ملی (بسیج مردمی سوریه) در جنگ ۲۰۱۱، دچار این انتظار روانی شده

بود که در صورت فرار، دیگران به جای آنان دفاع می‌کنند. در مقابل نیروهای محور مقاومت نیز گفتند وقتی ارتش خود سوریه نمی‌خواهد برای دفاع از کشور و دولت بجنگند، چرا ما بجنگیم. در نتیجه سقوط رخ داد؛

۱۸. سوریه پس از تحکیم قدرت اسد، توان بازسازی مناطق جنگ داخلی را پیدا نکرد. تروریست‌های تکفیری از حدود هشتاد کشور جهان در سوریه شرکت داشتند؛ چنانکه این جنگ به «المپیک تروریست‌ها» مشهور شد. به دلیل حجم خرابی زیاد، رژیم فرصت و توان بازسازی را پیدا نکرد؛

۱۹. قدرت خرید مردم سوریه به دلیل تحریم‌های فلج‌کننده اقتصادی سزار، کاهش پیدا کرده بود. مناطق نفتی در اختیار شبه‌نظامیان کرد «قسد» قرار گرفته بود و کشور از درآمد نفتی محروم بود. مناطق حاصلخیز و منبع درآمد محصولات کشاورزی هم از دسترس دولت سوریه خارج بود. درآمد جهانگردی نیز به شدت کاهش پیدا کرده بود. منطقه صنعتی شهر حلب نیز غارت شده و صنایع آن در طول جنگ‌های داخلی به ترکیه انتقال یافته بود. از طرفی، درآمد و قدرت خرید مردم سوریه در طول سیزده سال بعد از جنگ داخلی، همچنان کاهش یافته بود. آنان امنیت نسبی داشتند؛ اما اقتصاد نداشتند. حقوق وزیر دفاع سوریه صد دلار و درآمد یک ژنرال ارتش هشتاد دلار و حقوق یک استاد دانشگاه چهل دلار بود. درحالی که هزینه زندگی آنان چند برابر این مبلغ بود. وضعیت رده‌های پایین‌تر ارتش به مراتب ناگوارتر بود. به این ترتیب نارضایتی در اوج خود بود. فساد و رشوه‌خواری و خیانت به منافع ملی به امری متعارف تبدیل شده بود. عنصر مقایسه و «میدان دید» را باید به این وضعیت افزود. مناطق ادلب تحت حمایت ترکیه برعکس مناطق تخت کنترل دولت سوریه، وضعیت اقتصادی و رفاهی به مراتب بهتری داشتند. واحد پول ترکیه در این مناطق رایج بود. گفته می‌شود که حقوق و درآمد آنان گاه ده برابر حقوق و درآمد مردم ساکن مناطق دولت سوریه بود و این وضعیت موجب محرومیت نسبی و نارضایتی و زوال مشروعیت دولت سوریه شده بود؛

۲۰. معامله پنهان روسیه با ترکیه و قدرت‌های خارجی را می‌توان از تنها یادداشت بشار اسد بعد از سرنگونی دریافت که اذعان دارد روسیه او را علی‌رغم میلش از سوریه خارج کرده است (بیورنیوز، ۲۰۲۴/۱۲/۱۶، ۱۸/آذر/۱۴۰۳). این موضوع نشان می‌دهد که روسیه به دلیل درگیر بودن در جنگ اوکراین یا تضعیف، توان درگیری در سوریه را نداشته و با قانع کردن بشار اسد یا خروج وی قصد داشته است که در فرایند دولت آینده سوریه همچنان نقش‌آفرینی داشته باشد. بنابراین حمایت نکردن روسیه از بشار اسد، یکی از دلایل سقوط سوریه بوده است؛

۲۱. تضعیف حزب‌الله بعد از انفجار پیجرها که حدود پنج‌هزار نفر از نیروهای حزب‌الله و افراد دیگر زخمی یا معلول شدند به‌ویژه بعد از شهادت سید حسن نصرالله یکی دیگر از دلایل سقوط دولت سوریه بوده است، زیرا حزب‌الله خود درگیر جنگ با اسرائیل بود؛

۲۲. تهاجم نیروهای تحت حمایت ترکیه چند ساعت بعد از اعلام آتش‌بس اسرائیل و حزب‌الله، یکی از آخرین ضربات دیپلماسی از سوی ترکیه بود. ترکیه بر مبنای پیمان آستانه موظف بود که از حرکت‌های ساکنان ادلب که تحت کنترل او بودند پیشگیری کند، اما در بدترین زمان بود؛

۲۳. تهدید بشار اسد از سوی نتانیاهاو را می‌توان یکی از متغیرهای شایان توجه سقوط دولت سوریه می‌توان برشمرد. این امر با تندترین ادبیات چند روز قبل از سقوط انجام گرفت. با توجه به اینکه نتانیاهاو بسیاری از رهبران حماس و حزب‌الله از جمله اسماعیل هنیه و سید حسن نصرالله و فرماندهان را ترور کرده بود، این تهدید، از سوی بشار اسد معتبر تلقی شد. این نکته را می‌توان یکی از دلایل سقوط دولت سوریه و ترک کشور از سوی بشار اسد ارزیابی کرد. در تحولات دور قبل که مخالفان حتی تا نزدیک کاخ ریاست جمهوری آمدند، او این کار را نکرده بود. بنابراین شخصیت فردی بشار اسد نیز به‌منزله یکی از دلایل فروپاشی شایان بررسی است.

مخاطرات سقوط دولت سوریه برای جمهوری اسلامی ایران

مخاطرات سقوط دولت سوریه برای ایران می‌تواند مخاطرات محیطی در دو بخش از داخل و خارج و نیز مخاطرات ارزشی از داخل و خارج باشد. این قالب نظری از جانسون است [۸].

مخاطرات محیطی از خارج

۱. اساساً بسیاری از کشورها میزان مقاومت و پایداری خود را در برابر مخاطرات محیطی ارزیابی کرده‌اند. در این زمینه، ایران تا پیش از سقوط سوریه تا مدیترانه عمق استراتژیک داشت [۲۷] و هلال شیعی را تا عراق، یمن، سوریه و لبنان توسعه داد و به‌عبارتی بدون تسخیر سرزمینی برای اولین بار بعد از دورهٔ هخامنشی خود را تا مدیترانه رساند. به‌طور طبیعی این امر نوعی بازدارندگی برای ایران ایجاد و آن را به قدرت منطقه‌ای بلامنازع در غرب آسیا تبدیل کرد. این یکی از دلایل ناتوانی ایالات متحدهٔ آمریکا برای تهاجم نظامی به ایران بوده است. بنابراین ممکن است تصور شود که نبود نیروهای نیابتی و ضعف بازوان ایران به کاهش عمق استراتژیک آن انجامیده است؛

۲. انتقال گروه‌های تکفیری از سوریه به ایران، یکی دیگر از مخاطرات احتمالی برای ایران است. فراتر از آن خطر تکفیری‌های فارسی‌زبان برای ایران است. تکفیری عرب‌زبان یا غیرفارسی‌زبان بسیار کم است؛ اما تکفیری فارسی‌زبان به‌راحتی می‌تواند در شهرهای ایران نفوذ کند و شناسایی نشود. دو حمله به حرم شاه‌چراغ در شیراز از سوی تکفیری‌های فارسی‌زبان رخ داده است؛

۳. ایران مرز مشترکی با اسرائیل ندارد، بنابراین جنگ ایران و اسرائیل که از یکدیگر ۲۰۰۰ کیلومتر فاصله دارند فقط از راه هوایی متصور است و آن هم به‌دلیل دوری به‌صورت ضربات پینگ‌پنگی مقطعی خواهد بود.

مخاطرات محیطی از داخل

۱. این نوع مخاطرات به‌صورت ناآرامی در شهرها و به‌ویژه مناطق مرزی می‌تواند باشد. گروه‌های اپوزیسیون همواره در صدد بوده‌اند که به این کار دست بزنند. ممکن است آنان سوریه‌ای شدن ۲۰۲۴ را در ایران هم شدنی بدانند؛ یعنی گزارهٔ براندازی جمهوری اسلامی بدون ترس از وقوع جنگ داخلی را شدنی بدانند و بنابراین سوریه‌ای شدن ۲۰۱۱ را حاشیه‌ای بخوانند و سوریه‌ای شدن ۲۰۲۴ را برجسته‌نمایی کنند. اگر تصور روان‌شناختی و ادراکی اپوزیسیون جمهوری اسلامی چنین باشد یا چنین القا کند که دومینوی سقوط و ضعف بعد از غزه و حزب‌الله و سوریه اکنون به جمهوری اسلامی رسیده است و جمهوری اسلامی هم رفتنی است، این تصور و القای چنین ادراکی برای جمهوری اسلامی مخاطره‌آمیز است. دولت‌ها وقتی دچار فروپاشی می‌شوند که به نظر می‌رسد رفتنی‌اند [۲۰].

۲. تحولات غزه و اعلام آتش‌بس و توافق اسرائیل با حماس یعنی آن طرفی که قصد سرنگونی و نابودی آن را داشت، ناتوانی در آزادسازی گروگان‌ها از طریق نظامی بعد از گذشت ۱۵ ماه جنگ نابرابر و اقرار مکرر رسانه‌ها و شخصیت‌های اسرائیلی به توافق فاجعه‌آمیز و شکست اسرائیل و استعفای برخی از وزرای کابینهٔ نتانیاهاو همگی پیامدهای مخاطره‌آمیز آن برای جمهوری اسلامی را تضعیف و برعکس منطق باخت را دامنگیر آنها کرده و آنها را دچار مقصریابی و اختلافات درونی می‌کند [۷].

مخاطرات محیطی و ارزشی و ضدحرکت

۱. روایت و سناریوی دوم، ثبات جمهوری اسلامی است. اولاً به‌دلیل آنکه ده‌ها عامل از جمله عامل شخصی بشار اسد، ارتش سوریه، فقدان نیروی وطنی، همسایگی با اسرائیل، ناتوانی اقتصادی، متغیرهای منطقه‌ای و بین‌المللی به‌صورتی که در سوریه بود در ایران نیست. صرف وجود نیروهای پیگیر براندازی نمی‌تواند به فروپاشی بینجامد؛ زیرا باید تقارن همهٔ عوامل به‌طور همزمان رخ دهد. وجود کبریت، بنزین، اکسیژن و دانشجوی معترض و انگیزه برای این کار موجب نمی‌شود که کلاس آتش بگیرد، زیرا حضور چند دانشجوی مدافع می‌تواند مانع این کار شود. مقتضی موجود است؛ اما کافی نیست. مانع هم باید مفقود باشد. هنوز وضعیت ایران وضعیت انقلابی نیست؛ فراتر از آن بخش تعیین‌کننده‌ای از جامعهٔ ایران که اتفاقاً آمادگی فداکاری حداکثری را دارند، امکان تقارن عوامل چندگانهٔ فروپاشی را خنثی می‌کنند. جامعهٔ ایران همچنان وابستگی به مسیر ۱۳۵۷ دارد و در همان مسیر حرکت می‌کند، مگر آنکه ضربه‌ای تعیین‌کننده‌تر از واقعهٔ ۱۳۵۷ بر آن وارد شود. بنابراین تا زمانی که درصدی هرچند ۲۰ درصد از جامعه با فروپاشی مقابله کند این جامعه به مسیر خود ادامه می‌دهد. این نکته‌ای است که باید در دستگاه محاسباتی طرفداران براندازی مدنظر قرار گیرد. وضعیت ایران با سوریه کاملاً متفاوت است. در سوریه ضدحرکتی در مقابل مخالفان اسد در

سال ۲۰۲۴ نبود و آنان به آسانی در فاصله ۱۱ روز کل سوریه را تسخیر کردند؛ زیرا ضدحرکتی در مقابل حرکت آنان وجود نداشت و آنان در جاده‌ای یکطرفه بدون مانع و مزاحم حرکت کردند، ولی وضعیت ایران این‌گونه نیست. فراتر از آن ایران، از ضربات وارد بر محور مقاومت آسیبی نخواهد دید. آنان متکی بر ایران بوده‌اند. ایران متکی بر آنان نبوده و نیست؛

۲. قضاوت درباره موفقیت‌آمیز بودن پیامدهای سقوط دولت سوریه هنوز زودهنگام است. تاکنون نیروهای متنوع برانداز، برمی‌نای مخالفت با دشمن مشترک یعنی سرنگونی اسد، به توافق رسیده بودند، اما از این پس بر سر آرمان دولت جایگزین خود، هریک مسیر متفاوتی را طی می‌کنند و از این پس وحدت آنان به تفرقه راه‌های متعدد منتهی می‌شود، زیرا دشمن مشترک وحدت‌بخش دیگر وجود ندارد؛

۳. گروه‌های تکفیری اصولاً «خودی» را همواره حداقلی تعریف می‌کنند و «دیگری» را حداکثری می‌بینند و همواره در درون خود نیز با روند فزاینده تجزیه و انشعابات استمراری مواجه‌اند. بنابراین درحالی‌که جولانی (الشرع) در حال انعطاف در برابر شریعت در قبال اقلیت‌های گوناگون سوریه و زنان است، در بدنه تحریرالشام در مناطق گوناگون سوریه ساز دیگری می‌نوازند و مخالف او عمل می‌کنند؛

۳. وضعیت سوریه ژله‌ای است و شکل نهایی خود را پیدا نکرده است. هنوز معلوم نیست آیا می‌تواند به صورت یک کشور واحد بماند یا نه؟ بخش‌هایی از آن از سوی آمریکا، بخشی دیگر از سوی ترکیه، بخشی از سوی کردهای جدایی‌طلب قسد و بخشی از سوی اسرائیل اشغال شده است و بخشی نیز در دست تحریرالشام است؛

۴. به‌زودی دوگانه‌های ترکی-عربی؛ ترکی-سوری؛ ترکی-آمریکایی، ترکی-کردی، ترکی-اسرائیلی در سوریه دهان باز می‌کند و برجسته می‌شود. چون آینده مرجح و مطلوب آنان با یکدیگر متفاوت است. هریک مسیرهای متفاوتی را در سوریه دنبال می‌کند [۱۶].

۵. بعد از سلطه ترکیه در سوریه، مصر نگران گسترش و تسری اسلام اخوانی از سوریه به مصر است، به‌ویژه با توجه به جدی بودن مشکلات اقتصادی در مصر که زمینه‌ساز این امر است. اسرائیل نیز از تأثیرگذاری بی‌رقیب و فقدان ضدحرکت و یکه‌تازی ترکیه نگرانی جدی دارد؛

۶. رقابت ترکیه با مصر، اسرائیل، آمریکا و حتی اعراب، میدانی را برای حرکت و فرصت‌سازی برای بازیگری ایران ایجاد می‌کند، به‌ویژه رقابت ترکیه و مصر که بعد از سرنگونی مرسى و روی کار آمدن سیسی رو به سردی گراییده است، زیرا اردوغان این واقعه را کودتا دانست؛

۷. بی‌اعتنایی و سکوت جریان حاکم بر سوریه در قبال حملات زمینی و تسخیر سرزمینی اسرائیل و انهدام زیرساخت‌های نظامی اعم از هواپیماهای نظامی، انبارهای موشکی و نابودی ناوگان‌های دریایی سوریه، پیامدهای بدی خواهد داشت؛

۸. پیش‌بینی‌پذیر است که اسرائیل مناطق اشغالی جدید در جولان و قنیطره را هیچ‌گاه به سوریه باز نخواهد گرداند. رفتار گذشته اسرائیل این موضوع را تعیین می‌کند. بنابراین این امر خود بستری برای تحریک ملی‌گرایان سوری برای خیزش علیه حاکمان فعلی و اسرائیل خواهد شد. زمان به زیان حاکمان فعلی سوریه می‌گذرد و آنان به‌زودی از منجی و مدعی به متهم تبدیل خواهند شد و نمی‌توانند نیازهای جامعه را تأمین کنند و دچار فرسایش تدریجی مشروعیت سیاسی می‌شوند؛

۹. سیاست ایران تا کنون حفظ وضعیت موجود در سوریه و سیاست ترکیه، عربستان و قطر تغییر وضع موجود بوده است (نجات، ۱۳۹۶)، اما از این پس برعکس ایران سیاست تغییر وضع موجود و آنها سیاست تثبیت و حفظ وضع موجود را تعقیب می‌کنند؛

۱۰. ایران در سوریه عقبه تمدنی و رسوبات ماندگار از دوره دولت حمدانیان دارد [۲۳]. دولتی با تمایلات شیعه امامی در سوریه که بیش از یکصد سال در آنجا حاکمیت داشته است. فراتر از آن علویان و شیعیان غالی قرن‌ها در آن دیار زمینه اجتماعی دارند [۹].

۱۱. مخاطرات محیطی تحولات سوریه از طریق عراق به ایران می‌رسد. بنابراین برخی این‌گونه القا می‌کنند که به دلیل مشارکت حشدالشعبی و گروه‌های مقاومت عراق در حمله به اسرائیل، نسیم تحولات و تغییرات از سوریه به عراق می‌رسد. این

تحولات یا به دلیل انتقال بی‌ثباتی و فعال شدن داعش و گروه‌های تکفیری است یا به علت تحولات ساختاری در سوریه. ولی باید در نظر داشت که در عراق، دیکتاتوری و نظام تک‌حزبی از نوع سوریه حاکم نیست. چندین دهه است که دموکراسی انجمنی و مشارکتی با شرکت همه اقوام و مذاهب شیعی و سنی و کردی حاکم است [۱۷].

نتیجه‌گیری

بیداری اسلامی یا بهار عربی، به مجموعه جریان‌های اعتراض‌آمیزی در جهان عرب اطلاق می‌شود که در خلال آن بسیاری از کشورهای منطقه با جریان‌های سیاسی، امنیتی حاصل از اعتراضات مردمی مواجه شدند. در این میان، امواج اعتراضات به سرعت از شمال آفریقا به غرب آسیا نفوذ یافت و پس از سقوط دولت‌های بن‌علی در تونس، قذافی در لیبی و مبارک در مصر، بسیاری از کشورهای عرب محافظه‌کار در خاورمیانه نیز با تهدیدهای بالقوه‌ای در خصوص سقوط دولت خود مواجه شدند. دولت بشار اسد در سوریه نیز با گستره سنگینی از اعتراضات داخلی مواجه و در اندک زمانی، این کشور کانون جولان گروه‌های تروریستی شد. به‌رغم ظهور و قوام گروه‌های تروریستی - تکفیری همچون داعش، النصره و تحریرالشام دولت اسد با حمایت‌های گسترده جمهوری اسلامی ایران و رفتارهای حمایتی روسیه توانست بقای خود را تضمین کند؛ اما بنا بر دلایلی همچون فقدان اصلاحات کارآمد، شکاف‌های اجتماعی عمیق، ضعف گسترده در نیروهای اطلاعاتی و نظامی، مجدداً دامنه نارضایتی‌ها در سوریه تعمیق یافت و در اندک زمانی، گروه تروریستی تکفیری تحریرالشام به رهبری ابومحمد الجولانی در مدت کوتاهی سقوط دولت اسد را رقم زد. در تبیین مجموعه دلایلی که پیامد آن سقوط دولت اسد بود، نوشتار کنونی ۲۳ دلیل را بررسی کرد و در بخش دوم، پیامد این موضوع و مخاطرات آن برای نظام جمهوری اسلامی ایران به بحث نهاده شد. در واقع، محوریت ارزیابی مخاطرات محیطی و ارزشی و روان‌شناختی ایران در تحولات سقوط دولت سوریه موضوع این نوشتار بوده است. برای این مهم لازم بود که حرکت‌ها و ضدحرکت‌های انباشته‌شده در طول دهه گذشته سوریه بررسی شود تا دلایل متعدد سقوط دولت روشن شود. این دلایل نشان می‌دهد که هرچند به‌ظاهر سرعت سقوط شگفت‌آور بود، با ملاحظه این روند، قابل انتظار به نظر می‌رسید. سلسله دلایل ذکرشده، ابهامات و موارد پنهان را مشاهده‌پذیر می‌کند و توضیح می‌دهد. با ملاحظه این فرایند سوریه‌ای شدن ایران در وضعیت موجود امکان‌پذیر نیست و در واقع از اینجا به قسمت دوم پژوهش یعنی بازتاب آن بر ایران پرداخته شده است. از حیث عوامل عینی تفاوت‌ها و تمایزات زیادی بین سوریه و ایران وجود دارد. کوشش اپوزیسیون برای «معنابخشی» و تصور فرایند سوریه‌ای شدن ۲۰۲۴ تلاشی ناممکن است.

تقدیر و تشکر

نویسندگان از صاحب‌نظرانی که در غنی‌تر کردن محتوای پژوهش کنونی مشارکت داشتند تقدیر و تشکر به عمل می‌آورند.

منابع

- [۱] اسماعیلی، محمدمهدی؛ قادری کنگاوری، روح‌اله؛ و فیروزکوهی، مهدی (۱۴۰۲). تبیین مناسبات امنیتی حاکم بر روابط امارات متحده عربی و رژیم صهیونیستی و تاثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران. *سیاست دفاعی*، ۳۲ (۱۲۴)، ۱۰۱-۱۲۸.
- [۲] اسماعیلی، علی (۱۴۰۰). *بحران سوریه: زمینه‌ها، علل و پیامدها*. تهران: چاپخش.
- [۳] الهامی، امیرحسین؛ کاوندی کاتب، ابوالفضل؛ و جلالی راد، محمداصادق (۱۴۰۳). تحركات نظامی رژیم صهیونیستی در منطقه جنوب غرب آسیا پس از بحران سوریه. *مطالعات بیداری اسلامی*، ۱۳ (۲)، ۷۷-۱۰۶.
- [۴] امیدی، علی؛ و رشیدی علویجه، مهرداد (۱۳۹۲). بازنمایی تحولات سوریه در شبکه الجزیره. *مطالعات و ارتباطات*، ۱۴ (۲۴)، ۱۳۹-۱۶۱.
- [۵] باقری دولت‌آبادی، علی؛ خلقی، جمشید؛ و فتاحی مظفری، عبدالرضا (۱۳۹۲). تحولات سوریه، مبانی، روندها و پیچیدگی‌ها، *پژوهش‌های راهبردی سیاست*، ۴ (۴)، ۷۷-۵۵.
- [۶] برزگر، ابراهیم (۱۳۸۸). *تاریخ تحول دولت در اسلام*. تهران: سمت.
- [۷] بندری، مرتضی؛ و عالیشاهی، عبدالرضا (۱۴۰۳). ارائه الگوی سیستمی اهداف جنبش حماس در عملیات طوفان الاقصی. *مطالعات روابط بین‌الملل*، ۱۷ (۳)، ۶۳-۸۲.
- [۸] جانسون، چالمرز (۱۳۶۳). *تحول انقلابی*. ترجمه حمید الیاسی، تهران: امیرکبیر.
- [۹] جعفریان، رسول (۱۳۸۰). *تاریخ تشیع در ایران*. قم: انصاریان.
- [۱۰] جونز، کلایو. (۱۴۰۱). *دیپلماسی پنهان اسرائیل*. ترجمه مصطفی ملکی، تهران: جوینده.
- [۱۱] جهانی، انسیه؛ و مهربانی کوشکی، راضیه (۱۴۰۱). کنشگری رسانه در بحران سوریه: مطالعه تطبیقی مواضع رسانه‌های جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اروپا. *علوم سیاسی*، ۲۵ (۹۷)، ۱۵۷-۱۸۲.
- [۱۲] حسین‌زاده، محمداصلاح (۱۴۰۰). رسانه و افکار عمومی؛ نگرشی تاریخی و تحلیلی به بحران سوریه ۲۰۱۱. *سیاست دفاعی*، ۳۰ (۱۱۷)، ۱۰۷-۱۳۷.
- [۱۳] رفیعی بصیری، مرتضی؛ جاودانی مقدم، مهدی؛ و کیانی، داود (۱۴۰۲). ارزیابی نقش جمهوری اسلامی ایران در بحران سوریه در پرتو اصول حاکمیت و مداخله در سیاست جهانی و حقوق بین‌الملل. *سیاست دفاعی*، ۳۲ (۱۲۴)، ۱۱-۳۸.
- [۱۴] سامر، فیصل (۱۳۸۸). *دولت حمدانین*. ترجمه علیرضا ذکاوتی، تهران: سمت.
- [۱۵] شفیعی سیف‌آبادی، محسن (۱۳۹۸). سردار سلیمانی و بسیج مردمی در عراق و سوریه (زمینه‌های شکل‌گیری تا نقش و نیات شهید سلیمانی). *مطالعات دفاع مقدس*، ۵ (۲)، ۸۵-۱۰۹.
- [۱۶] صفوی، یحیی (۱۴۰۰). *ژئوپلیتیک و ژئواستراتژی جهان اسلام*. تهران: سمت.
- [۱۷] عالیشاهی، عبدالرضا؛ فروزان، یونس؛ و مسعودنیا، حسین (۱۳۹۸). ویژگی‌های پان‌شیعیسم جریان صدر در عراق پس‌اداعش. *پژوهش‌نامه ایرانی سیاست بین‌الملل*، ۷ (۲)، ۱۹۳-۲۱۶.
- [۱۸] غلام‌نیا، هادی؛ و پیرمحمدی، سعید (۱۳۹۹). تحول در سیاست منطقه‌ای امارات متحده عربی؛ رهیافت محمد بن زاید. *آفاق امنیت*، ۱۳ (۴۹)، ۱۱۵-۱۴۵.
- [۱۹] غنی، پرهام و هدی و عسگریان، عباسقلی (۱۴۰۰). مانع‌های شکل‌گیری ائتلاف راهبردی جمهوری اسلامی ایران و روسیه؛ مطالعه موردی ائتلاف ایران و روسیه در بحران سوریه. *مطالعات اوراسیای مرکزی*، ۱۴ (۱)، ۲۲۹-۲۴۹.
- [۲۰] کرزمن، چارلز (۱۳۹۷). *انقلاب تصورناپذیر در ایران*. ترجمه محمد ملاعباسی، تهران: ترجمان علوم انسانی.
- [۲۱] کلیب، سامی (۱۴۰۱). *راز پایداری سوریه به روایت اسناد محرمانه*. ترجمه فاطمه شاه‌حسینی، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- [۲۲] گلرو، عباس؛ و سنایی، اردشیر (۱۴۰۰). سیاست روسیه در قبال بحران سوریه با تأکید بر مذاکرات آستانه و سوچی. *مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*، ۲۷ (۱۱۶)، ۱۲۱-۱۳۸.
- [۲۳] معزی، مریم (۱۳۹۰). *پیشگامان حکومت شیعی: تاریخ حمدانین و فاطمیان*. تهران: سمت.
- [۲۴] مقیمی، ابراهیم (۱۴۰۳). رویکرد جدید به مخاطرات محیطی و توسعه پایدار در ایران. *مدیریت مخاطرات محیطی*، ۱۱ (۱)، ۷۳-۸۴.
- [۲۵] مورتون، مایکل کوئنتین (۱۴۰۰). *امپراتوری‌ها و آثارش‌ها*. ترجمه قدیر گلکاریان، تهران: نگاه.
- [۲۶] نجات، علی (۱۳۹۶). *بحران سوریه و بازیگران منطقه‌ای*، تهران: ابرار معاصر.
- [۲۷] نجات، علی (۱۳۹۵). *جدایی جبهه النصره از القاعده*. تهران: ابرار معاصر.
- [۲۸] هالیدی، فرد (۱۴۰۲). *خاورمیانه نو؛ نظریه و عمل*. ترجمه عسگر قهرمان‌پور، تهران: امیرکبیر.